

DOI: 10.18372/2307-9061.77.20798

УДК 343.136(045)

О. О. Панова,

доктор юридичних наук, професор

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3533-5076>

В. Є. Петрова,

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Державний університет «Київський авіаційний інститут»

проспект Любомира Гузара, 1, 03058, Київ, Україна

E-mails: panova_oksana@ukr.net, 8152599@stud.kai.edu.ua

Метою статті є визначення особливостей допиту військовополонених з урахуванням вітчизняного та міжнародного досвіду, проведення порівняльного аналізу шляхом зіставлення процедурних моментів. **Методи дослідження:** використано комплексний аналіз нормативно-правових актів, наукової літератури та практики застосування вітчизняного законодавства та закордонного законодавства, включаючи емпіричний досвід застосування процедури допиту в Україні під час дії військового стану. **Результати:** обґрунтовано, що ефективність допиту базується не на фізичному тиску, а на поєднанні психологічної підготовки, культурної обізнаності та технічної підтримки. Україна, яка вже має позитивний імідж у дотриманні прав полонених, може використати ці підходи для подальшого вдосконалення власної практики. Зауважено, що з урахуванням ведення активних бойових дій на всій території України, процеси щодо вдосконалення процедур допиту військовополонених стикається з низкою об'єктивних та суб'єктивних викликів, таких як: обмежені технічні ресурси, недостатня спеціалізація кадрів, інформаційно-психологічна війна. Визначено, що українська практика має низку сильних сторін, таких як: швидка адаптація до умов сучасної війни; активна співпраця з Міжнародним комітетом Червоного Хреста; суворе дотримання принципу заборони катувань та жорстокого поводження; фіксація процесу допиту як доказової бази. **Обговорення:** подальший розвиток української системи допиту військовополонених має базуватися на модернізації технічної бази та впровадженні систем штучного інтелекту, створенні вузькоспеціалізованих підрозділів HUMINT, розширенні міжнародної співпраці, забезпеченні прозорості та контролю за дотриманням гуманітарних стандартів.

Ключові слова: допит; військовополонений; міжнародний досвід; гуманітарні стандарти; психологічний тиск; катування.

Постановка проблеми та її актуальність. В умовах збройної агресії Російської Федерації проти України питання поводження з військовополоненими набуло особливої ваги. Допит полонених – одна з ключових процедур, що має на меті отримання інформації про військові плани, чисельність, озброєння та моральний стан противника. Однак проведення допиту ре-

гламентується як національним, так і міжнародним правом, яке передбачає суворі заборони на катування, жорстоке чи принизливе поводження та інші дії, що порушують права людини [7].

Водночас, ефективність допиту часто залежить не лише від процесуальних норм, але й від професійної підготовки слідчих та військових, здатності застосовувати психологічні методики,

зберігаючи при цьому гуманність та дотримуючись правових меж. Вивчення особливостей допиту військовополонених з урахуванням українського та міжнародного досвіду дозволить підвищити якість розслідувань і сприятиме захисту репутації України як держави, що дотримується міжнародного гуманітарного права.

Мета дослідження – комплексно проаналізувати правові, етичні та практичні аспекти допиту військовополонених, порівняти вітчизняні підходи з міжнародними стандартами та виявити можливості вдосконалення національної практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. З огляду на особливості предмету нашого вивчення, на наш погляд є необхідність в розкритті категорії «військовополонений».

Так, військовий полон — це особливий правовий стан, у якому перебувають особи, що брали безпосередню участь у збройному конфлікті, потрапили під владу противника та утримуються ним до закінчення воєнних дій чи до їх обміну. Військовополонені зберігають свій статус комбатантів, але втрачають можливість продовжувати участь у бойових діях.

Окрім того, коректне визначення статусу військовополоненого має практичне значення для органів слідства та військового командування. Якщо особа визнана військовополоненою, до неї не можна застосовувати норми кримінального права щодо учасників незаконних збройних формувань чи терористичних організацій. Це визначення також впливає на допустимі методи допиту, обсяг прав і гарантій, які мають бути забезпечені.

Таким чином, військовий полон – це не лише питання утримання особи під вартою, а й комплекс правових, етичних та гуманітарних норм, які зобов'язують державу діяти в межах міжнародних стандартів.

Однак, міжнародне гуманітарне право, зокрема Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року, дає чітке визначення кола осіб, які підпадають під цей статус. Стаття 4 Конвенції визначає, що військовополоненими є: члени збройних сил однієї зі сторін конфлікту, а також члени ополчення та добровольчих загонів; особи, які супровод-

жують збройні сили (військові кореспонденти, цивільний персонал тощо), за умови наявності відповідних посвідчень; населення неокупованої території, що спонтанно чинить опір агресору, навіть без організації у військові формування, якщо вони відкрито носять зброю та дотримуються законів і звичаїв війни [7].

Цей документ, доповнений Додатковим протоколом I 1977 року, який встановлює, що військовополонені користуються особливим захистом від насильства, образ та залякування, а також мають право на гуманне ставлення та забезпечення належних умов утримання [5; 6].

Дещо виразніший, на наш погляд, є вітчизняне законодавство.

Для прикладу, в Україні поняття військового полону розкривається у низці нормативних актів. Як-от, Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК) визначає особливий порядок допиту осіб, що утримуються як військовополонені, з урахуванням норм міжнародного права, Закон України «Про оборону України» та Закон України «Про правовий режим воєнного стану» також містять норми, що регламентують поводження з полоненими.

Проте, хочеться зазначити, що Україна стала учасницею та ратифікувала Женевську конвенцію, ще в далекому 1955 році, за якою зобов'язана забезпечувати гуманне ставлення до військовополонених, не застосовувати до них катувань, фізичного чи психологічного тиску, гарантувати їхні процесуальні права, включаючи право на перекладача та повідомлення родичів через Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ).

Коли ми розглядаємо особливості допиту військовополонених, то маємо на увазі процедуру, яка має подвійний характер: з одного боку, він спрямований на отримання розвідвальної та процесуальної інформації, з іншого — підпорядковується жорстким міжнародним та національним нормам, що обмежують методи й способи його проведення.

Так, Третя Женевська конвенція у статті 17 встановлює, що військовополонений зобов'язаний повідомити лише своє прізвище, ім'я, військове звання, дату народження та особистий номер. Жоден тиск, фізичний чи психо-

логічний, не може бути застосований для примушування до надання іншої інформації.

Особи, що здійснюють допит повинні керуватись принципами, закріпленими у міжнародному праві, зокрема:

- заборона катувань і жорстокого поводження (Стаття 3 спільна до Женевських конвенцій; Конвенція ООН проти катувань 1984 р.) [1; 7];

- право на гуманне ставлення: повага до честі, гідності, відсутність дискримінації за расовими, релігійними чи політичними ознаками;

- заборона використання погроз, образ чи примусу з метою отримання інформації;

- доступ до медичної допомоги та представників Міжнародного комітету Червоного Хреста.

Порушення цих норм розглядається як воєнний злочин і може стати підставою для кримінального переслідування посадових осіб.

В Україні проведення допиту військовополонених є процесуальною дією, яка поєднує вимоги національного законодавства та положення міжнародного гуманітарного права. Основна мета — отримати відомості, що мають значення для обороноздатності та безпеки держави, без порушення прав і гідності особи.

Відповідно до чинного законодавства, допит військовополонених можуть проводити: Служба безпеки України (у межах кримінальних проваджень за фактами агресії, воєнних злочинів та терористичної діяльності), Головне управління розвідки Міністерства оборони (для збору розвідувальної інформації), Національна поліція України (у випадках розслідування злочинів, передбачених Кримінальним кодексом України), Військова служба правопорядку ЗСУ (у межах своїх компетенцій), Державне бюро розслідувань (коли допит пов'язаний із діями військовослужбовців).

Національні інструкції та КПК України встановлюють такі ключові вимоги як фіксація процесу, наявність перекладача, ознайомлення з правами, доступ до медичної допомоги.

Українська практика орієнтована на інформаційно-аналітичний підхід, що передбачає: використання відкритих питань для збирання максимально широких свідчень; створення психологічно нейтральної атмосфери, яка знижує

рівень напруги; поступове з'ясування обставин участі особи у бойових діях; зіставлення отриманих даних з інформацією з інших джерел (радіоперехоплення, свідчення інших полонених, фото- та відеоматеріали) [8].

Говорячи про особливості проведення допиту за кордоном, слід, перш за все, згадати досвід Сполучених Штатів Америки. Так, маючи значний досвід у збройних конфліктах XX–XXI століть, США виробили стандарти, що ґрунтуються на Женевських конвенціях, але адаптовані до реалій сучасної війни., зокрема це:

Army Field Manual 2-22.3 (Human Intelligence Collector Operations) заборона тортур та жорстокого поводження;

- використання методу побудови довіри (rapport-based approach), коли допитуваний поступово розкривається в умовах психологічного комфорту;

- активне використання лінгвістичних і культурних знань для налагодження контакту;

- системний аналіз отриманої інформації у зв'язі з розвідувальними базами даних [2].

У свою чергу, британські збройні сили розробили власний набір правил «Tactical Questioning and Interrogation» [4], які чітко відокремлюють тактичне опитування (короткі запитання на місці затримання) від повноцінного допиту.

Так, у Великій Британії, обов'язковим є суворе дотримання щодо військовополонених «Five Techniques» баг то б то: заборона стояння в стресових позах, позбавлення сну, обмеження їжі та пиття, шумові впливи, закривання обличчя. Окрім того, допит повинен відбуватись за участі спеціально підготовлених офіцерів HUMINT (Human Intelligence) [3].

На нашу думку, методи, що використовуються британськими збройними силами є одним із найбільш збалансованих у Європі, оскільки поєднує суворе дотримання прав людини та ефективність збору інформації.

Окремо хочемо звернути увагу на досвід Ізраїлю, який постійно стикається з проблемою воєнного та антитерористичного полону, поєднуючи класичні та спеціальні методи допиту.

Зокрема, до початку проведення допиту відбувається попередній аналіз психологічного

профілю, існує чітке розмежування між бойовиками терористичних груп та комбатантами регулярних армій, використовується інтенсивний короткостроковий допит для швидкого отримання оперативної інформації.

Проте, незважаючи на ефективність зазначених методик та попри загальне дотримання міжнародних стандартів, Ізраїль неодноразово зазнавав критики з боку правозахисних організацій через методи, які межують з психологічним тиском, хоча офіційно такі дії виправдовуються міркуваннями національної безпеки.

З огляду на досвід цих країн, ми можемо зробити висновок, що ефективність допиту базується не на фізичному тиску, а на поєднанні психологічної підготовки, культурної обізнаності та технічної підтримки. Україна, яка вже має позитивний імідж у дотриманні прав полонених, може використати ці підходи для подальшого вдосконалення власної практики.

Аналіз української практики та досвіду провідних держав світу показує, що у підходах до допиту військовополонених існують як спільні риси, так і помітні відмінності. Вони зумовлені різницею в історичному досвіді, правових традиціях, рівні підготовки кадрів та технічному забезпеченні.

Однак, з урахуванням ведення активних бойових дій на всій території України, процеси щодо вдосконалення процедур допиту військовополонених стикається з низкою об'єктивних та суб'єктивних викликів, що впливають на ефективність цього процесу.

По-перше, *висока інтенсивність бойових дій* призводить до масового надходження полонених під час активних операцій, що створює навантаження на слідчих та розвідників. Це знижує можливість проведення глибоких багатосесійних допитів.

По-друге, *обмежені технічні ресурси*, що пов'язане з браком сучасних систем аналізу даних, здатних швидко обробляти інформацію з різних джерел (радіоперехоплень, свідчень, фото- і відеоматеріалів).

По-третє, *недостатня спеціалізація кадрів*. Зокрема допити часто проводять офіцери, які паралельно виконують інші завдання. Це змен-

шує якість опрацювання психологічних та культурних аспектів.

По-четверте, *інформаційно-психологічна війна*, яку проводить Росія активно використовуючи будь-які випадки порушень, реальних чи вигаданих, для дискредитації України у міжнародних медіа.

Таким чином, у ході дослідження було розглянуто особливості допиту військовополонених у вітчизняному та міжнародному аспектах. Аналіз показав, що, незважаючи на спільну нормативно-правову базу, закріплену Женевськими конвенціями, практичні підходи можуть істотно різнитися залежно від рівня технічного забезпечення, кадрової підготовки та історичного досвіду держав.

Українська практика має низку сильних сторін, таких як: швидка адаптація до умов сучасної війни; активна співпраця з Міжнародним комітетом Червоного Хреста; суворе дотримання принципу заборони катувань та жорстокого поводження; фіксація процесу допиту як доказової бази.

Водночас існують виклики, які знижують ефективність роботи: обмежене технічне оснащення; недостатня спеціалізація кадрів; високий інформаційно-психологічний тиск з боку противника.

Міжнародний досвід (США, Велика Британія, Ізраїль) показує, що найкращі результати досягаються завдяки комплексному підходу: поєднанню технологій, глибокої психологічної підготовки та залучення фахівців з культурології та лінгвістики.

Висновки. Отже, подальший розвиток української системи допиту військовополонених має базуватися на модернізації технічної бази та впровадженні систем штучного інтелекту, створенні вузькоспеціалізованих підрозділів HUMINT, розширенні міжнародної співпраці, забезпеченні прозорості та контролю за дотриманням гуманітарних стандартів. Реалізація цих заходів дозволить не лише підвищити якість здобутої інформації, але й зміцнити позиції України як держави, що демонструє високий рівень цивілізованості навіть у надзвичайно складних умовах війни.

Література

1. Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. General Assembly resolution 39/46. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-against-torture-and-other-cruel-inhuman-or-degrading>
2. FM 2-22.3. Human Intelligence Collector Operations. U.S. Department of the Army, 2006.
3. NATO Standardization Office. Human Intelligence (HUMINT) Doctrine. Brussels, 2019.
4. Tactical Questioning and Interrogation. URL: <https://info.publicintelligence.net/USArmy-TacticalQuestioning.pdf>
5. Updated Commentary on the Third Geneva Convention related to the Treatment of Prisoners of War. URL: <https://www.icrc.org/en/document/updated-commentary-third-geneva-convention>
6. Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 8 черв. 1977 р. URL: https://zakononline.ua/documents/show/169399___169399
7. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серп. 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
8. Про затвердження Порядку здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період: постанова Кабінету Міністрів України від 17 черв. 2022 р. № 721. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/721-2022-p#Text>

References

1. Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. General Assembly resolution 39/46. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-against-torture-and-other-cruel-inhuman-or-degrading>
2. FM 2-22.3. Human Intelligence Collector Operations. U.S. Department of the Army, 2006.
3. NATO Standardization Office. Human Intelligence (HUMINT) Doctrine. Brussels, 2019.
4. Tactical Questioning and Interrogation. URL: <https://info.publicintelligence.net/USArmy-TacticalQuestioning.pdf>
5. Updated Commentary on the Third Geneva Convention related to the Treatment of Prisoners of War. URL: <https://www.icrc.org/en/document/updated-commentary-third-geneva-convention>
6. Dodatkovyy protokol I do Zhenevskykh konventsiy vid 8 cherv. 1977 r. URL: https://zakononline.ua/documents/show/169399___169399
7. Zhenevskaya konventsiya pro povodzhennya z viyskovopolonennymy vid 12 serp. 1949 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
8. Pro zatverdzhennya Poryadku zdiysnennya zakhodiv shchodo povodzhennya z viyskovopolonennymy v osoblyvyi period: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17.06.2022 № 721. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/721-2022-p#Text>

FEATURES OF INTERROGATING PRISONERS OF WAR: DOMESTIC AND INTERNATIONAL EXPERIENCE

State University «Kyiv Aviation Institute»
Lubomyr Huzar Avenue, 1, 03058, Kyiv, Ukraine
E-mails: panova_oksana@ukr.net, 8152599@stud.kai.edu.ua

The purpose of the article is to determine the features of interrogation of prisoners of war, taking into account domestic and international experience, and to conduct a comparative analysis by comparing procedural aspects. **Research methods:** a comprehensive analysis of regulatory legal acts, scientific literature, and the practice of applying domestic legislation and foreign legislation was used, including empirical experience in applying the interrogation procedure in Ukraine during martial law. **Results:** it is substantiated that the effectiveness of interrogation is based not on physical pressure, but on a combination of psychological training, cultural awareness, and technical support. Ukraine, which already has a positive image in respecting the rights of prisoners, can use these approaches to further improve its own practice. It is noted that, taking into account the conduct of active hostilities throughout the territory of Ukraine, the processes of improving the interrogation procedures of prisoners of war face a number of objective and subjective challenges, such as: limited technical resources, insufficient specialization of personnel, information and psychological warfare. It was determined that Ukrainian practice has a number of strengths, such as: rapid adaptation to the conditions of modern warfare; active cooperation with the International Committee of the Red Cross; strict adherence to the principle of prohibition of torture and ill-treatment; recording the interrogation process as an evidentiary basis. **Discussion:** further development of the Ukrainian system of interrogation of prisoners of war should be based on the modernization of the technical base and the introduction of artificial intelligence systems, the creation of highly specialized HUMINT units, the expansion of international cooperation, ensuring transparency and monitoring compliance with humanitarian standards.

Key words: interrogation; prisoner of war; international experience; humanitarian standards; psychological pressure; torture.

Стаття надійшла до редакції 05.11.2025